

Κεφάλαιο 4

Τα συντάγματα της Επανάστασης

Συνταγματισμός ονομάζεται η τάση στην ιστορία της πολιτικής σκέψης, που καλλιέργησε τη σύνταξη γραπτών συμφωνιών για τους όρους διακυβέρνησης ενός κράτους. Κατά τους νεότερους χρόνους στηρίχθηκε πάνω στην παράδοση των γραπτών πολιτικών συμφωνιών, των χαρτών, του όψιμου μεσαίωνα, στην παράδοση της γαλλικής και αγγλικής ορθολογικής πολιτικής σκέψης στοχαστών όπως ο John Locke (1632 – 1704) και ο Montesquieu (1689 – 1755) και συνδέθηκε με την ιδέα του κοινωνικού συμβολαίου. Σταθμό στην ιστορία του νεότερου συνταγματισμού αποτέλεσε το σύνταγμα των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής (1787). Προϋπήρχε ωστόσο μακρά βρετανική συνταγματική παράδοση αλλά ήταν και παραμένει διαφορετική από εκείνη των υπόλοιπων συνταγματικών κρατών. Η Βρετανία διαθέτει μεν γραπτό σύνταγμα αλλά αυτό αποτελείται από σειρά από έθιμα και νόμους, οι οποίοι έχουν ισότιμη ισχύ, και όχι ένα ενιαίο κείμενο με αυξημένη τυπική ισχύ έναντι των άλλων νόμων.

Από το παράδειγμα του αμερικανικού συντάγματος επηρεάστηκαν οι επαναστατημένοι λαοί της Γαλλίας και της Λατινικής Αμερικής. Τα γαλλικά συντάγματα με τη σειρά τους αποτέλεσαν το συνταγματικό υπόδειγμα που συνόδευσε τη διάδοση των φιλελεύθερων επαναστατικών ιδεών στην Ευρώπη των αυτοκρατοριών και του ancien régime. Τα επαναστατικά συντάγματα έδιναν πολιτική

υπόσταση στις ιδέες της ισότητας και της εθνικής χειραφέτησης. Ιδιαίτερη επιρροή στους λαούς της Λατινικής Αμερικής και της νότιας Ευρώπης άσκησε το ισπανικό σύνταγμα του Cadiz του 1812, το οποίο όμως δεν εφαρμόστηκε.

Συνταγματικές ιδέες στον ελληνικό χώρο

Πριν συλληφθεί από τις αυστριακές αρχές για να παραδοθεί στις οθωμανικές και να θανατωθεί, ο Ρήγας Βελεστινλής (1757-1798) το 1797 είχε τυπώσει το επαναστατικό φυλλάδιο *Νέα Πολιτική Διοικήσις των κατοίκων της Ρούμελης, της Μ. Ασίας, των Μεσογείων Νήσων και της Βλαχομπογδανίας*, ελάχιστα αντίτυπα του οποίου διέφυγαν την κατάσχεση. Η *Νέα Πολιτική Διοικήσις*, που συνιστούσε το σύνταγμα της Ελληνικής Δημοκρατίας, περιλάμβανε και ένα τμήμα από 35 άρθρα για τα "Δίκαια του Ανθρώπου" εμπνευσμένο από το γαλλικό σύνταγμα του 1793, αυτό του ιακωβινικού καθεστώτος,¹ του οποίου τα άρθρα ο Ρήγας μετέφρασε και προσήρμωσε. Χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιας μεταφοράς και προσαρμογής αξίζει να παρατεθούν εδώ:

Τα δίκαια του ανθρώπου (Ρήγα)

αρ. 25 Η αυτοκρατορία είναι θεμελιωμένη εις τον λαόν. Αυτή είναι μία, αδιαίρετος, απροσδιόριστος και αναφαίρετος. Ήγουν ο λαός μόνον ημπορεί να προστάζη, και όχι ένα μέρος ανθρώπων ή μία πόλις. Και ημπορεί να προστάζη δι'όλα χωρίς εμπόδιον.

Γαλλικό σύνταγμα 1793

αρ. 25 La souveraineté réside dans le peuple; elle est une et indivisible, imprescriptible et inaliénable.

1. Υπάρχουν επίσης λίγες επιρροές και από το γαλλικό σύνταγμα του 1795. Στα παραθέματα έχουν υπογραμμιστεί οι τροποποιήσεις.

Τα δίκαια του ανθρώπου (Ρήγα)

αρ. 26 Κανένα μέρος του λαού δεν ημπορεί να ενεργήσει την δύναμιν όλου του έθνους. Κάθε μέλος όμως του αυτοκράτορος λαού, συναγόμενον, έχει δίκαιον να ειπή το θέλημά του με μίαν σωστήν ελευθερίαν.

Γαλλικό σύνταγμα 1793

αρ. 26 Aucune portion du peuple ne peut exercer la puissance du peuple entier; mais chaque section du souverain assemblée doit jouir du droit d'exprimer sa volonté avec une entière liberté.

Τα δίκαια του ανθρώπου (Ρήγα)

αρ. 27 Κάθε άνθρωπος οπού ήθελεν αρπάσει την αυτοκρατορίαν και την εξουσίαν του έθνους ευθύς να φυλακώνεται από τους ελευθέρους άνδρας, να κρίνεται και κατά νόμον να παιδεύεται.

Γαλλικό σύνταγμα 1793

αρ. 27 Que tout individu qui usurperait la souveraineté soit à l'instant mis à mort par les hommes libres.

Η νέα πολιτεία επίσης χαρακτηριζόταν από κοινωνική μέριμνα για τους αδύνατους, ενώ σ'αυτήν η εκπαίδευση θα ήταν υποχρεωτική και για τα δύο φύλα.

Στη συνέχεια ακολουθούσε το κείμενο του συντάγματος με τίτλο *Αρχή της νομοθετημένης πράξεως* και 124 άρθρα για μια πολιτεία, στην οποία, σύμφωνα με το άρθρο 7,

Ο αυτοκράτωρ λαός είναι όλοι οι κάτοικοι του βασιλείου τούτου χωρίς εξαίρεσιν θρησκείας και διαλέκτου, Έλληνες, Βούλγαροι, Αλβανοί, Βλάχοι, Αρμένηδες, Τούρκοι και κάθε άλλον είδος γενεάς.

Το σύνταγμα του Ρήγα, επομένως, αφορούσε μια πολιτεία, στην οποία θα επικρατούσε μεν η ελληνική παιδεία αλλά όλες οι εθνότητες θα ήσαν ισότιμες και τα μέλη τους θα συμμετείχαν ισότιμα στη λαϊκή κυριαρχία χωρίς γλωσσικές και θρησκευτικές διακρίσεις.² Στην Ελληνική Δημοκρατία, σύμφωνα με τον Ρήγα, προείχαν οι αξίες της ελευθερίας και της ισότητας έναντι της εθνοπολιτισμικής ταυτότητας. Ο όρος "ελληνική" εδώ χρειάζεται περαιτέρω ερμηνεία. Αξίζει λοιπόν να παρατεθεί ο σχολιασμός του Πασχάλη Κιτρομηλίδη για τη σημασία του όρου "Ελληνική Δημοκρατία", με τον οποίο ο Ρήγας ονομάτισε το πολίτευμα, που οραματίστηκε το 1797.

Ο επιθετικός προσδιορισμός "Ελληνική" στην πολιτεία του Ρήγα δεν σημαίνει ακριβώς ότι πρόκειται περί κράτους των Ελλήνων ως πολιτισμικά ευδιάκριτης πληθυσμιακής συλλογικότητας. Το νέο κράτος 'περιλαμβάνει διάφορα γένη', συνεπώς δεν είναι αποκλειστικά ελληνικό υπό εθνολογική έννοια. Είναι ελληνικό υπό την έννοια ότι αποβλέπει να αναζωογονήσει και να αυτοπροσδιορισθεί με γνώμονα τα πολιτειακά ιδεώδη της κλασικής ελληνικής αρχαιότητας. Αυτά τα ιδεώδη θα εξασφαλίσουν την ελευθερία των 'διαφόρων γενών' που απαρτίζουν τον πληθυσμό της Ελληνικής Δημοκρατίας και θα πραγματοποιηθούν δια της μεταβολής των πρώην δούλων του δεσποτισμού σε ελεύθερους πολίτες κατά τα αρχαιοελληνικά πρότυπα.

Κατά συνέπεια ο όρος "ελληνικός" επρόκειτο να εξελιχθεί ως προς το πολιτικό του

2. Η ιδέα ότι ο Ρήγας ήταν πρόδρομος μιας Βαλκανικής ομοσπονδίας δεν είναι ορθή, καθώς είναι προϊόν μεταγενέστερων ιδεολογημάτων. Συγκεκριμένα ανάγεται στη δεκαετία του 1930 και στις τότε πολιτικές προσπάθειες.

περιεχόμενο μέσα στις επόμενες δεκαετίες.

Όταν οι Γάλλοι κατέλαβαν την Κέρκυρα από τη Βενετία το 1797 μετέφεραν εκεί τις επαναστατικές ιδέες με συνέπεια την προσπάθεια ανατροπής των κοινωνικών ιεραρχιών. Ωστόσο το σύντομο διάστημα της γαλλικής παρουσίας δεν συνοδεύτηκε από συνταγματικές πρωτοβουλίες. Στη συνέχεια όμως η Ρωσική προστασία υπό Οθωμανική κυριαρχία το 1800 εγκαθίδρυσε καθεστώς, σύμφωνα με το οποίο σε κάθε νησί θα υπήρχε συμβούλιο ευγενών, που θα όριζε τη Γερουσία, η οποία θα είχε νομοθετική αρμοδιότητα. Το ολιγαρχικό αυτό πολίτευμα ονομάστηκε "Βυζαντινόν." Το πολίτευμα του 1803, η Επάνησος Πολιτεία ή *Repubblica Settinsulare*, είχε περισσότερο φιλελεύθερα χαρακτηριστικά με πρόβλεψη για ατομικές ελευθερίες και χρήση της ελληνικής ως δεύτερης επίσημης γλώσσας μαζί με τα ιταλικά. Τέλος, κατά την περίοδο της βρετανικής προστασίας, που εγκαταστάθηκε στα Ίο νησιά μετά το 1815, ο διοικητής Thomas Maitland συνέταξε σύνταγμα το 1817, που προέβλεπε τη διοίκηση των νησιών από βουλή και γερουσία ευγενών.

Τα τρία αυτά συντάγματα ήσαν δοτά από τους εκάστοτε κυριάρχους και περισσότερο ή λιγότερο ολιγαρχικά. Δεν προέκυψαν δηλαδή από μια ελληνική εθνική ιδέα, την οποία όμως ένα μέρος των τοπικών ηγεσιών δεν άργησε να ασπαστεί, κάτω από την επίδραση αρχικά των γαλλικών και ιταλικών κινήματων, της ελληνικής επανάστασης και, στη συνέχεια, κάτω από την επίδραση του ιταλικού εθνικού φιλελεύθερου και του ριζοσπαστικού κινήματος. Έτσι, η ιστορία των τροποποιήσεων του τελευταίου συντάγματος γράφτηκε από τους συμβιβασμούς του καθεστώτος της βρετανικής προστασίας με το φιλελεύθερο κίνημα των Ιονίων νησιών.

Τα τοπικά συντάγματα της Επανάστασης

Κεντρικοί προσανατολισμοί, τους οποίους υιοθέτησε το σύνολο των επαναστατημένων Ελλήνων, ήσαν η στροφή προς την Ευρώπη, η σύνδεση του παρελθόντος τους με την αρχαιότητα, η απόρριψη της παράνομης οθωμανικής

κυριαρχίας και η αποδοχή μιας νέας νομιμότητας, την οποία θα εξέφραζε μια ευνομούμενη πολιτεία. Η διατύπωση της Διακηρύξεως της Εθνικής Συνελεύσεως της Εθνοσυνέλευσης της Επιδαύρου είναι ένα από πολλά κείμενα, που συνοψίζει αυτό το αίσθημα:

Απόγονοι του σοφού και φιλανθρώπου Έθνους των Ελλήνων, σύγχρονοι των νυν πεφωτισμένων και ευνομουμένων λαών της Ευρώπης, και θεαταί των καλών, τα οποία ούτοι υπό την αδιάρρηκτον των νόμων Αιγίδα απολαμβάνουσιν, ήτον αδύνατον πλέον να υποφέρωμεν μέχρις αναληθσίας και ευηθείας την σκληράν του Οθωμανικού Κράτους μάστιγα, ήτις ήδη τέσσαρας περίπου αιώνας επάταξε τας κεφαλάς ημών, και αντί λόγου, την θέλησιν ως νόμον γνωρίζουσα, διώκει και διέταπτε τα πάντα δεσποτικώς και αυτογνωμόνως. Μετά μακράν δουλείαν ηναγκάσθημεν τέλος πάντων να λάβωμεν τα όπλα εις χείρας, και να εκδικήσωμεν εαυτούς και την Πατρίδα ημών από μίαν τοιαύτην φρικτήν και ως προς την αρχήν αυτής άδικον τυραννίαν, ήτις ουδεμίαν άλλην είχεν ομοίαν, ή κήν δυναμένην οπωσούν μετ'αυτής να παραβληθή δυναστείαν.

Αποτέλεσμα συναίνεσης σε αυτές τις ιδέες ήταν αρχικά να προκύψουν μια σειρά από τοπικές συντακτικές συνελεύσεις, πέντε συνολικά, στις περιοχές, όπου είχε εδραιωθεί η επανάσταση. Αυτές εμφανίστηκαν με πρωτοβουλία είτε τοπικών ηγεσιών είτε φορέων της δυτικής πολιτικής σκέψης στην προσπάθειά τους να δημιουργήσουν κοινωνικά προγεφυρώματα για τις πολιτικές τους επιδιώξεις. Σε όλα αυτά τα συντάγματα το λεξιλόγιο ήταν αυτό της χειραφέτησης από την τυραννική οθωμανική κυριαρχία.

Στη Σάμο ο Λυκούργος Λογοθέτης δημιούργησε το Στρατοπολιτικόν σύστημα στις 12 Μαΐου 1821, ένα δικτατορικό καθεστώς, το οποίο δεν αναγνώρισε την

κεντρική ελληνική επαναστατική κυβέρνηση παρά μόνο όταν ήρθε ο Ιωάννης Καποδίστριας το 1828. Δύο από τις τοπικές συντακτικές συνελεύσεις συγκλήθηκαν από γόνους φαναριώτικων οικογενειών, τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο (1791-1865) στο Μεσολόγγι και τον Θεόδωρο Νέγρη (1790-1824) στα Σάλωνα, τη σημερινή Άμφισσα, δηλαδή στις πολιτικά καθυστερημένες περιφέρειες της δυτικής και ανατολικής Ρούμελης. Στο Μεσολόγγι στις 9 Νοεμβρίου 1821 εγκρίθηκε ο Οργανισμός Γερουσίας της Δυτικής Χέρσου Ελλάδος, και στα Σάλωνα στις 15 Νοεμβρίου η Νομική Διάταξις της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος και το βουλευτικό όργανο, ο Άρειος Πάγος. Τέλος η Πελοποννησιακή Γερουσία ενέκρινε στις 27 Δεκεμβρίου 1821 στην Επίδαυρο τον Οργανισμό περί προσωρινής διοικήσεως της Πελοποννησιακής Γερουσίας, λίγες ημέρες δηλαδή πριν από την ψήφιση του πρώτου ελληνικού συντάγματος. Τέλος, τον Μάιο του 1822 εγκρίθηκε ανάλογο τοπικό σύνταγμα στην Κρήτη.

Τα εθνικά συντάγματα της Επανάστασης

Όλα τα παραπάνω συντάγματα απέβλεπαν να ισχύσουν στις περιφέρειές τους αλλά στις περιπτώσεις της Ρούμελης και της Πελοποννήσου να προετοιμάσουν τη συμμετοχή τους στο εθνικό σύνταγμα. Το πρώτο αυτό σύνταγμα, αποτελούμενο από 110 άρθρα, εγκρίθηκε την 1 Ιανουαρίου του 1822 σε συνέλευση 60 "παραστατών", εκπροσώπων του έθνους, που συγκεντρώθηκαν στην Πιάδα, Νέα Επίδαυρο, της Αργολίδας, υπό την προεδρία του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου. Η σύνταξή του συντάγματος αποτέλεσε έργο του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, του Θεόδωρου Νέγρη και του Ιταλού ριζοσπάστη Vincenzo Gallina (1795-1842). Ονομάστηκε "Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος." Ο τίτλος αυτός έστειλε ένα διπλό μήνυμα προς τη συντηρητική Ευρώπη, ότι δηλαδή το έθνος αφ'ενός συντασσόταν υπό μια πολιτική νομιμότητα, αφ'ετέρου, ως προσωρινή, η απόφαση της εθνοσυνέλευσης δεν προδίκαιζε την οριστική μορφή του πολιτεύματος.

Ήδη στο δεύτερο κεφάλαιο αναφέρθηκε η διατύπωση του προοιμίου, που δηλώνει τον εθνικό χαρακτήρα του συντάγματος. Το πρώτο ελληνικό σύνταγμα, επηρεασμένο από το μετριοπαθέστερο από τα συντάγματα της Γαλλικής Επανάστασης, αυτό του 1795 - δηλαδή του Διευθυντηρίου, εγκαινίαζε επίσης δύο θεμελιώδεις αρχές των φιλελεύθερων πολιτευμάτων: την αντιπροσωπευτική αρχή και τη διάκριση των εξουσιών.

Στο πρώτο άρθρο του συντάγματος οριζόταν ως επικρατούσα θρησκεία στην ελληνική επικράτεια η "της ανατολικής ορθόδοξου του Χριστού εκκλησίας" ενώ όλες οι άλλες θρησκείες ήσαν ανεκτές από τη Διοίκηση. Σύμφωνα με το δεύτερο άρθρο, που όριζε την ιδιότητα του πολίτη, Έλληνες πολίτες ήσαν οι αυτόχθονες Χριστιανοί αλλά και όσοι ήλθαν για να κατοικήσουν στη χώρα με πρόβλεψη για πολιτογράφηση ξένων. Η ελληνική πολιτεία εξασφάλιζε ίσα δικαιώματα σε όλους τους πολίτες, νομική προστασία της τιμής, της περιουσίας και της ασφάλειας των Ελλήνων, δικαιοσύνη στην κατανομή των οικονομικών βαρών και απαγόρευση φορολογίας χωρίς προηγούμενη νομοθεσία. Ήδη με τα πρώτα άρθρα του συντάγματος εγκαινιάζοταν θεσμικά η μεγάλη τομή με το οθωμανικό παρελθόν.

Το σύνταγμα προέβλεπε ότι η διοίκηση ασκείτο από το βουλευτικό και το εκτελεστικό, με ετήσια θητεία και τα δύο. Για να ισχύσει ένας νόμος έπρεπε να εγκριθεί και από τα δύο σώματα, πρόβλεψη που έδινε και στα δύο σώματα ακυρωτικό δικαίωμα (*veto*) και παρακώλυε τη λειτουργία της πολιτείας. Στο βουλευτικό, δηλαδή τη βουλευτική εξουσία, εκλέγονταν από τις απελευθερωμένες ελληνικές περιοχές παραστάτες ηλικίας 30 ετών και άνω. Από το βουλευτικό εκλέγονταν τα πέντε μέλη του εκτελεστικού, που ασκούσαν την εκτελεστική εξουσία, μέσω των οκτώ υπουργών, που αυτοί διορίζαν. Σχετικά με την εθνική περιουσία, το σύνταγμα έδινε το δικαίωμα στο εκτελεστικό να εκποιεί, με συγκατάθεση του βουλευτικού, μέρος των "εθνικών κτημάτων" ανάλογα με τις δημόσιες ανάγκες.

Η δικαστική εξουσία οριζόταν ως ανεξάρτητη και ασκείτο από τα *κριτήρια*, δηλαδή τα δικαστήρια. Προβλεπόταν επίσης περιφερειακό σύστημα κριτηρίων στις άλλες μεγάλες περιφέρειες. Μέχρι τη σύσταση νομικών κωδίκων, για τους οποίους θα συστήνονταν ειδικές επιτροπές, θα ίσχυαν οι νόμοι "των αιμνήστων Χριστιανών ημών αυτοκρατόρων", ενώ για τις εμπορικές διαφορές θα ίσχυε ο γαλλικός εμπορικός κώδικας. Το σύνταγμα μάλιστα καταργούσε τα βασανιστήρια και την ποινή της δήμευσης των περιουσιών. Διατηρούσε όμως σε ισχύ τα τοπικά συντάγματα. Παράρτημα του συντάγματος προέβλεπε την υποχρέωση της διοίκησης να περιθάλπει τα ορφανά και τις χήρες των νεκρών του αγώνα, να βραβεύει και να ανταμείβει τις υπηρεσίες και συνεισφορές προς την πατρίδα μετά την αποκατάσταση της ειρήνης.

Παρά το γεγονός ότι το πρώτο ελληνικό σύνταγμα ασχολείτο κυρίως με την οργάνωση της πολιτείας και ελάχιστα με τις ατομικές ελευθερίες, η Πρώτη Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου ήταν ένα επαναστατικό γεγονός: εισήγαγε στον νεοελληνικό πολιτισμό τις θεσμικές καινοτομίες ενός φιλελεύθερου συντάγματος, τις οποίες χάραξε στη μετέπειτα ελληνική πολιτική και κοινωνική ιστορία.

Στη Β' Εθνοσυνέλευση οι 230 παραστάτες, που συνήλθαν στο τέλος Μαρτίου 1823 στο Άστρος της Κυνουρίας, αναθεώρησαν το Προσωρινό Πολίτευμα της Ελλάδος, το οποίο και μετονομάστηκε σε "Νόμο της Επιδαύρου" διατηρώντας όμως τον προσωρινό του χαρακτήρα. Έδωσαν ανώτατη τυπική ισχύ στο σύνταγμα απαγορεύοντας την ψήφιση νόμων αντίθετων προς αυτό. Με χωριστό ψήφισμα κατήργησαν τις τοπικές δικαιοδοσίες των Γερουσιών και του Αρείου Πάγου "επειδή ανεδείχθη επιβλαβής αυτών η ύπαρξις, δι'όσα μεγάλα επιφέρει εμπόδια εις την πρόοδον της Δημοσίου οικονομίας", σημαντικό βήμα προς την κρατική συγκρότηση. Χωριστό ψήφισμα επίσης κατέβαζε το όριο ηλικίας του βουλευτή από το τριακοστό στο εικοστό πέμπτο έτος.

Κατά τα άλλα η αναθεώρηση συνίστατο κυρίως στην ενίσχυση του βουλευτικού έναντι του εκτελεστικού και στη διεύρυνση της προστασίας των ατομικών ελευθεριών. Έτσι, σε περιπτώσεις διαφωνίας με το βουλευτικό σώμα, το εκτελεστικό είχε μόνο δικαίωμα αναβολής και όχι ακύρωσης νόμου. Επίσης η δημόσια εκπαίδευση και η ελευθεροτυπία τέθηκαν υπό την προστασία του βουλευτικού.

Σχετικά με τα δικαιώματα του Έλληνα πολίτη, προσέθεσαν στους αυτόχθονες Χριστιανούς και όσους "έξωθεν ελθόντες, και την Ελληνικήν φωνήν πάτριον έχοντες, και εις Χριστόν πιστεύοντες" ζητήσουν να πολιτογραφηθούν. Επομένως στη θρησκεία, δηλαδή την χριστιανική, όχι κατ'ανάγκη ορθόδοξη, ιδιότητα προσέθεσαν και τη διάκριση της ελληνικής γλώσσας ως προϋπόθεση πολιτογράφησης, και διατύπωσαν τους όρους πολιτογράφησης ξένων. Επίσης υπό την προστασία του νόμου προσέθεσαν κάθε ευρισκόμενο μέσα στην ελληνική επικράτεια απαγορεύοντας ταυτόχρονα τη δουλεία. Θεμελίωσαν την ελευθερία του τύπου και το δικαίωμα προσφυγής στο νόμιμο δικαστή. Μέχρι τη σύνταξη των νομικών κωδίκων, για τις ποινικές δίκες θα ίσχυε το "Απάνθισμα των Εγκληματικών", έργο κωδικοποίησης για τα πιο κοινά εγκλήματα, το οποίο ενέκρινε η εθνοσυνέλευση. Η εθνοσυνέλευση επίσης έδωσε εντολή στη Διοίκηση να οργανώσει εκπαιδευτικό σύστημα με βάση την αλληλοδιδασκτική μέθοδο και να φροντίσει για την ανόρθωση της γεωργίας και της οικονομίας.

Η ψήφιση του Νόμου της Επιδαύρου, μέσω του οποίου γινόταν προσπάθεια να γεφυρωθούν οι παραταξιακές διαφορές, έγινε στις 13 Απριλίου 1823. Ήδη όμως πύκνωναν τα νέφη του εμφυλίου πολέμου ανάμεσα σε όσους ήλεγχαν αφ'ενός το βουλευτικό, αφ'ετέρου το εκτελεστικό, ο οποίος εξελίχθηκε σε γενικευμένη σύγκρουση.

Η τρίτη εθνοσυνέλευση συνήλθε κάτω από την επίδραση των συνεπειών του δεύτερου εμφύλιου πολέμου και της διάλυσης της Επανάστασης από την εισβολή του Ιμπραήμ. Μετά από μεσολάβηση των Άγγλων στρατιωτικών και ναυτικών ηγετών, στρατηγού Richard Church (1784-1873), ναυάρχου λόρδου Cochrane (1775-1860) και του αρχιπλοιοάρχου Hamilton, οι αντίπαλες παρατάξεις συμφώνησαν να συνέλθουν στην Τροιζήνα για τις εργασίες της εθνοσυνέλευσης, που ξεκίνησαν στις 19 Μαρτίου 1827. Πριν καν καταλήξει στη μορφή του πολιτεύματος μετά από συμβιβασμό όλων των πλευρών και με ομόφωνο ψήφισμα της 3 Απριλίου η συνέλευση ανέθεσε στον Ιωάννη Καποδίστρια το αξίωμα του Κυβερνήτη της Ελλάδος με επταετή θητεία, δηλαδή μονοπρόσωπη εκτελεστική αρχή στη θέση της πολυπρόσωπης, όπως προβλεπόταν από τα προηγούμενα συντάγματα. Στη συνέχεια με τις αποφάσεις της η συνέλευση συνέταξε το νέο σύνταγμα σύμφωνα με το πρότυπο του αμερικανικού συντάγματος του 1787 και με τέτοιο τρόπο, ώστε να θέσει τον Κυβερνήτη υπό τον έλεγχο της βουλής.

Το σύνταγμα του 1827 ψηφίστηκε την 1 Μαΐου 1827, ονομάστηκε "Πολιτικόν Σύνταγμα της Ελλάδος" και δεν είχε πια προσωρινό χαρακτήρα. Είναι το πρώτο ελληνικό σύνταγμα, στο οποίο διατυπώνεται ρητά η έννοια της λαϊκής κυριαρχίας. Σύμφωνα, δηλαδή, με το άρθρο 5 "η κυριαρχία ενυπάρχει εις τὸ ἔθνος. Πάσα εξουσία πηγάζει ἐξ αὐτοῦ και υπάρχει υπέρ αὐτοῦ."

Στο σύνταγμα αυτό διατυπώνεται εξάλλου ο πιο εκτεταμένος ορισμός της ελληνικής επικράτειας στο άρθρο 4: "Επαρχίαι της Ελλάδος είναι ὅσαι ἔλαβον και θα λάβωσι τα ὄπλα κατά της Οθωμανικῆς δυναστείας." Αυτό είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον, καθώς την εποχή εκείνη η ελληνική επανάσταση είχε σχεδόν σβήσει εξαιτίας των πολεμικών επιτυχιών του Ιμπραήμ. Επίσης, στο άρθρο 6, διευρύνεται ακόμη περισσότερο ο ορισμός του Ἑλλήνα πολίτη με την προσθήκη ὅσων θα ἔρχονταν στην Ελλάδα πριν από τη δημοσίευση του συντάγματος και θα πολιτογραφούντο,

καθώς και με όσους ζούσαν στο εξωτερικό αλλά "είναι γεννημένοι από πατέρα Έλληνα." Το σύνταγμα του 1827 εισήγαγε έτσι την έννοια του γένους στις εναλλακτικές προϋποθέσεις για το δικαίωμα στην ελληνική ιθαγένεια.

Με το σύνταγμα αυτό επίσης εισάγονταν προστασίες του πολίτη από την αυθαιρεσία της διοίκησης και των δικαστηρίων καθώς και η αρχή ότι "έκαστος προς της καταδίκης του δεν λογίζεται ένοχος" (άρθρο 15), δηλαδή το τεκμήριο της αθωότητας, αλλά και η αρχή της μη αναδρομικότητας των νόμων (άρθρο 19), της ελευθερίας στην εκπαιδευτική, φιλανθρωπική και οικονομική δραστηριότητα (άρθρο 20). Ενίσχυσε την προστασία της ακίνητης περιουσίας με την προσθήκη του άρθρου 17, που επέτρεπε απαλλοτριώσεις μόνο "δια δημόσιον όφελος, αποχρώντως αποδεδειγμένον, αλλά δια προηγουμένης αποζημιώσεως." Προσπάθησε εξάλλου να προσελκύσει ξένους παρέχοντας δικαίωμα πολιτογράφησης σε όσους ίδρυσαν επιχειρήσεις στη χώρα.

Η βουλή εκλεγόταν για τριετή θητεία, αλλά κάθε χρόνο με κλήρο αντικαθίστατο το ένα τρίτο του σώματος. Ο Κυβερνήτης θα είχε μόνο αναβλητικό και όχι απόλυτο βέτο στα νομοσχέδια της βουλής. Υπό την προστασία της βουλής το σύνταγμα έθετε τη δημόσια εκπαίδευση, την ελευθερία του τύπου, τη γεωργία, το εμπόριο και τη βιομηχανία καθώς και τα πνευματικά δικαιώματα και τις ευρεσιτεχνίες.

Ο Κυβερνήτης εκλεγόταν με επταετή θητεία και ασκούσε την εκτελεστική εξουσία μέσω έξι Γραμματέων της Επικρατείας, όπως ονομάστηκαν οι υπουργοί, και με ευθύνη τους. Ωστόσο, η ενισχυμένη θέση της βουλής στο νέο πολίτευμα ταυτόχρονα με τις προσδοκίες αποτελεσματικότητας από τη συγκέντρωση της εκτελεστικής εξουσίας σε ένα πρόσωπο, δεν άργησαν να οδηγήσουν σε αδιέξοδο. Λίγες ημέρες μετά την άφιξη του Καποδίστρια στην Ελλάδα στις 7 Ιανουαρίου 1828, με ψήφισμα της 18 Ιανουαρίου, η ίδια η βουλή κατήργησε το σύνταγμα και ανέθεσε το δικό της ρόλο σε ένα συμβουλευτικό σώμα, το "Πανελλήνιον", διορισμένο από

τον Κυβερνήτη, και όλες τις εκτελεστικές εξουσίες στον Κυβερνήτη. Μπροστά στην εθνική κρίση που καλείτο να διαχειριστεί, με ανοικτά όλα τα εθνικά μέτωπα, το πολεμικό, το οικονομικό και το διπλωματικό, ο Καποδίστριας επέλεξε να παραμερίσει ως άκαιρες τις εσωτερικές πολιτικές εξισορροπήσεις.³

Η είσοδος της πολιτικής ζωής της χώρας σε περίοδο αυταρχισμού στη συνέχεια,⁴ κατέστησε τη συνταγματική ιδέα σύμβολο, που έδινε νόημα σε κάθε μορφής αντιπολίτευση. Η νεαρή πολιτική τάξη της χώρας επί επτά χρόνια είχε εξοικειωθεί με αυτή την ιδέα. Παρά μάλιστα το γεγονός ότι η συνταγματική ιδέα είχε εισαχθεί από την Ευρώπη, είχε εξαιρετικά σημαντική επίδραση και αφομοιώθηκε άμεσα στην ελληνική πολιτική και κοινωνική ζωή. Αν δεν είχε εκπαιδεύσει τις αντιμαχόμενες δυνάμεις της ελληνικής κοινωνίας να λειτουργούν σύμφωνα με τους συνταγματικούς κανόνες, είχε βρει τουλάχιστον δημιουργική εφαρμογή στην έστω και βραχύβια εξισορρόπηση και πολιτική συμβίωση των δυνάμεων αυτών σε ένα πεδίο συμβιβασμού. Πράγματι, συχνά τα άρθρα των συνταγμάτων είτε εξέφραζαν συγκεκριμένα επιμέρους συμφέροντα είτε ήσαν αποτέλεσμα συμβιβασμού ανάμεσα σε αντικρουόμενα συμφέροντα. Τα συντάγματα είχαν επίσης εισαγάγει στο δημόσιο λόγο εντελώς νέες έννοιες, σχετικές με τα ανθρώπινα δικαιώματα, καθώς και μηχανισμούς για την προστασία τους, και είχαν επιβάλει στις κοινωνικές ηγεσίες τη

3. Μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια το Σεπτέμβριο του 1831 και τον εμφύλιο, που ακολούθησε, η κυβερνητική πλευρά το 1832 ψήφισε σύνταγμα, που προέβλεπε κληρονομική βασιλεία και γι'αυτό ονομάστηκε "Ηγεμονικό." Το "Ηγεμονικό" σύνταγμα δεν τέθηκε σε εφαρμογή, καθώς οι υποστηρικτές του ηττήθηκαν στον εμφύλιο από τους αντιπολιτευόμενους συνταγματικούς.

4. Δηλαδή κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης του Καποδίστρια (1828-1831), της περιόδου της Διοικητικής Επιτροπής και του εμφυλίου (1831-1832) και της απολυταρχίας του Όθωνα (1833-1843).

χρήση του λεξιλογίου της ισότητας, κάθε φορά που ζητούσαν την ψήφο των εκλογέων τους. Έδωσαν την πρώτη θεσμική υπόσταση στον εξισωτικό χαρακτήρα που θα διέκρινε στη συνέχεια το ελληνικό πολιτικό σύστημα. Εξάλλου ο εύπλαστος ελληνικός συνταγματισμός μπορούσε να στεγάσει φαινομενικά αντιφατικά πράγματα: και τον λόγο του ενιαίου εθνικού κράτους και εκείνον της τοπικής εκπροσώπησης, δηλαδή του τοπικισμού.

Επί δεκαπέντε χρόνια μετά την αναστολή λειτουργίας του συντάγματος το 1828, μέχρι δηλαδή τη σύγκληση της Εθνοσυνέλευσης του 1843, το αίτημα για σύνταγμα παρέμενε διαρκές και γενικευμένο. Το σύνταγμα είχε εγγραφεί πλέον στη νεοελληνική κουλτούρα και το λαϊκό φαντασιακό. Όπως γράφει χαρακτηριστικά ο συνταγματολόγος Νίκος Αλιβιζάτος:

Παρόλο που κανένα από [τα συντάγματα] δεν ίσχυσε στην πράξη, η παιδευτική και ιδεολογική τους λειτουργία ήταν αξιόλογη αφού, καλώς ή κακώς, αποτέλεσαν έκτοτε σημείο αναφοράς για όλες τις πολιτικές παρατάξεις της ανεξάρτητης Ελλάδας, τα χρόνια που ακολούθησαν.

Βιβλιογραφία

Αλιβιζάτος, Νίκος Κ. *Το σύνταγμα και οι εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία, 1800-2010*. Αθήνα: Πόλις, 2011.

Βόγλη, Ελπίδα Κ. "*Έλληνες το γένος*". *Η ιθαγένεια και η ταυτότητα στο εθνικό κράτος των Ελλήνων (1821-1844)*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2007.

Διαμαντούρος, Νικηφόρος. *Οι απαρχές της συγκρότησης σύγχρονου κράτους στην Ελλάδα, 1821-1828*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2002.

Κιτρομηλίδης, Π.Μ. (επ.), *Ρήγα Βελεστινλή Άπαντα τα σωζόμενα*, τ. 5, Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων, 2000.

Κυριακόπουλος, Ηλ. Γ., επ. *Τα συντάγματα της Ελλάδος*. Αθήνα: Εθνικόν Τυπογραφείον, 1960.

Σβώλος, Αλέξανδρος. *Τα Ελληνικά Συντάγματα 1822-1952*. Αθήνα 1972.